

Investigating the Relationship between Socio-Economic Poverty and Physical-Functional Deprivation in Isfahan

Homayoon Nooraie^{1*}, Faezeh Shafie²

1- Assistant Professor in Urban and Regional Planning, College of Architecture and Urban Planning, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran.

(*Corresponding Author Email: hnooraie@gmail.com)

2- M.A.; Faculty of Architecture & Urban Planning, Daneshpajooohan Pishro Higher Education Institute, Isfahan, Iran

1) Extended abstract

The forms and effects of urbanization are becoming more and more complex and widespread. In fact, the cities have a higher capacity for housing, prosperity and access to better living opportunities for people. However, urban poverty in the world is spreading rapidly and at a high rate, and despite different views on poverty and global and national programs to combat it, this problem remains a major threat and it confronts cities with effects of inefficiency (Asian Bank, 2014: 11). This issue is especially more important in developing countries (including Iran) and statistics show an increasing trend of inter-class distance and consequently the extent of relative poverty.

Due to the mentioned necessity, a large number of thinkers in various fields of social sciences, geography, etc. have addressed the issue of poverty in various dimensions and this issue, along with the importance discussion of justice, has become one of the key issues of the era. Multidimensional poverty today also refers to the fact that poverty is more than inadequate income or deprivation of material resources, as well as the inability to access education, primary health care, clean drinking water or influence political processes and other important factors for the people (UNDP, 2009). Also, in addition to the importance of identifying poor people in various social, economic, etc., understanding the relationship between areas of poverty is also worth serious attention. Because determining how the relationship between different areas of the issue of poverty can play a role in identifying important and priority factors and help better planning for cities.

Isfahan is one of the cities in Iran that despite its large population and physical, less research has been done in relation to poverty. In recent decades, with its horizontal expansion, the city has involving several cities, villages or even informal settlements. It has become a city with a heterogeneous social and economic context on the one hand, and physical and functional context on the other hand. Therefore, in this study, the aim is to analyze the level of social and economic poverty and also examine the physical and functional deprivation and poverty in the 15 regions of Isfahan and then analyze the significance of the relationship between the two dimensions.

In this regard, based on the review of theoretical and empirical literature, relevant measures have been identified and the information needed to evaluate the measures has been collected through documentary and field interviews. Also, above measures and factors were explained and analyzed using descriptive and inferential statistics (factor analysis, linear regression and Pearson correlation analysis) and GIS and SPSS softwares.

The results showed that the greatest impact on socio-economic poverty is related to the variable "average number of people per housing unit" and the lowest impact is related to "population". The impact of "population density" and "migration rate" on socio-economic poverty is low and its significance is denied. Also in the greatest effect on physical-functional poverty is related to the variable "building density" and the least effect is related to the variable "residential per capita".

Evidence indicate that the deprivation and welfare of the regions of Isfahan is as follows:

- In term of socio-economic dimension regions 14 and 15 are very deprived, regions 2, 11 and 12 are deprived, regions 7, 8, 9 and 10 are average and regions 3, 4, 6 and 13 are in the prosperous group and regions 1 and 5 are very prosperous in terms of socio-economic dimension. It becomes. One of the reasons for the severe deprivation in regions 14 and 15 is the informal and marginal settlements of

these regions. Meanwhile, until 2013, region 15 was the city of Khorasgan on the eastern outskirts of the city of Isfahan, which was joined to Isfahan by approved by the Cabinet. Agriculture, horticulture and animal farming were considered as the most important occupations of this region which gradually decreased after the drought and water shortage of Zayandeh Rood River.

- In terms of physical-functional dimension most regions of the east, west and north, including regions 14 also 2, 7, 8, 9, 10, 11 and 12 in terms of physical-functional, are very deprived and deprived respectively, which shows the unbalanced distribution of services and low building density. regions 1, 3, 5, and 13 also 6 are respectively prosperous and very prosperous regions in the field of physical-functional. The reasons for this are the high density of construction and the desirable quality of housing materials and the centralized distribution of services and uses in these regions. Regions 4 and 15 were moderate in terms of physical-functional.

In addition to the above analyzes, through factor analysis technique, socio-economic and physical-functional variables were aggregated in each dimension and its scores were obtained. The relationship between these two dimensions was obtained through Pearson correlation coefficient of positive 0.594 and the intensity of correlation was calculated as moderate and significant. This relationship means that any regions that is socio-economically deprived is relatively physically-functionally deprived. This indicates that despite the need for areas with social and economic poverty to be addressed and given more attention based on justice-based justice policies, these areas have been ignored and less considered in metropolitan policies in the field of distribution of services and facilities. In other words, the support and priority of urban management in the implementation and implementation of justice and its empowerment should be postponed, which can make poverty relief more difficult and access to opportunities more limited.

Due to the imbalance between the distribution of land uses and services in the areas of Isfahan, creating and promoting educational land in 14, 7, 12 and 8 regions; Commercial use in decentralized areas of the city such as 14 and 15, 9 and 4 regions; Establishment of local parks and green spaces in 1, 9, 5 and 13 regions; Sports use is recommended in 10 and 15 regions.

While considering the importance of building density in physical-functional possession, it is suggested that building density in 2, 9 and 11 regions have a reasonable and effective increase.

It need to mention that in order to control urban poverty in social and economic fields, it is necessary to create a general and inclusive flow among citizens by promoting and informing in this field at different levels so that citizens in each region, the city conditions and their living space. To be informed and through cultural programs, meetings and specialized conferences and holding training courses and production of documents and practical resources in this field, the distance between citizens and professionals and management and governance factors to be reduced and convergent collections to increase the enjoyment and empowerment of urban areas and citizens are created.

Keywords

Urban Poverty, Socio-Economic Poverty, Physical-Functional Deprivation, The Regions of Isfahan, Factor Analysis Technique.

جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی

سال ۳۱، پیاپی ۷۹، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۹، صص ۷۸-۶۱

نوع مقاله: پژوهشی

وصول: ۱۳۹۸/۵/۳۱ پذیرش: ۱۳۹۹/۶/۲۵

واکاوی ارتباط بین فقر اجتماعی اقتصادی و محرومیت کالبدی کارکردی

در مناطق پانزده‌گانه شهر اصفهان

همایون نورائی^{*}، استادیار گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران

hnooraie@gmail.com

فائزه شفیق، کارشناس ارشد برنامه ریزی شهری، موسسه غیرانتفاعی دانش پژوهان پیشرو، اصفهان، ایران

f99shafi@gmail.com

چکیده

با گسترش پیچیدگی‌های شهری در قرن حاضر، فقر و محرومیت شهری نیز ابعاد و جنبه‌های متفاوتی یافته است؛ به گونه‌ای که سنجش فقر از دیدگاه صرفاً درآمدی و اقتصادی در گذشته، به آزادی چندبعدی انسان و اهداف توسعه هزاره در عصر فعلی ارتقا یافته است و بررسی چندبعدی و ارتباطی فقر شهری، نگرشی نوین در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری محسوب می‌شود. هدف مقاله حاضر، تحلیل میزان فقر «اجتماعی و اقتصادی» و محرومیت و فقر «کالبدی و کارکردی» در مناطق پانزده‌گانه شهر اصفهان و واکاوی میزان معناداری ارتباط بین این دو است. در این زمینه، براساس مرور ادبیات نظری و تجربی، سنجه‌های مربوط شناسایی و اطلاعات لازم برای بررسی سنجه‌ها به روش اسنادی و میدانی (از نوع مصاحبه) گردآوری شد؛ ضمن اینکه با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی (تحلیل عاملی، رگرسیون خطی و تحلیل همبستگی پیرسون) و بهره‌گیری از نرم‌افزارهای GIS و SPSS، سنجه‌ها و عوامل یادشده تبیین و تحلیل شد. نتایج حاکی است با توجه به امتیازات هر عامل در تحلیل عاملی به لحاظ فقر اجتماعی و اقتصادی، مناطق ۱۴ و ۱۵، مناطقی بسیار محروم و مناطق ۱ و ۵، مناطقی بسیار برخوردارند. به لحاظ محرومیت کالبدی و کارکردی نیز، منطقه ۱۴ بسیار محروم و منطقه ۶ بسیار برخوردار است؛ همچنین ضریب همبستگی بین دو عامل «فقر اجتماعی اقتصادی» و «محرومیت کالبدی کارکردی»، ۰/۵۹۴ مثبت و معنادار، و این موضوع در بیشتر مناطق پانزده‌گانه شهر اصفهان کاملاً مشهود است. در پایان نیز بعضی پیشنهادها برای کاهش سطح محرومیت و فقر در ابعاد «اجتماعی و اقتصادی» و «کالبدی و کارکردی» به تفکیک مناطق پانزده‌گانه شهر اصفهان ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: فقر شهری، فقر اجتماعی اقتصادی، محرومیت کالبدی کارکردی، مناطق شهر اصفهان، تکنیک تحلیل عاملی

*نویسنده مسئول

Copyright©2020, University of Isfahan. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>), which permits others to download this work and share it with others as long as they credit it, but they can't change it in any way or use it commercially.

Doi: [10.22108/gep.2020.118816.1194](https://doi.org/10.22108/gep.2020.118816.1194)

۱. مقدمه

شکل‌ها و جلوه‌های شهرنشینی روزبه‌روز گسترده‌تر و پیچیده‌تر می‌شود و شهرها از توان زیادی در سکونت و بهره‌مندی مردم از فرصت‌های زندگی بهتر و دسترسی به آنها برخوردار می‌شوند؛ با این حال فقر شهری در جهان با سرعت و حجم زیادی در حال گسترش است و با وجود دیدگاه‌های مختلف درباره فقر و برنامه‌های جهانی و ملی در مبارزه با آن، این معضل همچنان تهدید بزرگی محسوب می‌شود و شهرها را با جلوه‌های ناکارآمدی مواجه می‌کند (Asian Development Bank, 2014: 11). این موضوع در کشورهای در حال توسعه (به‌ویژه در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا) اهمیتی دوچندان دارد. براساس آمارهای بانک جهانی، بیش از ۷۲۰ میلیون فقیر در این کشورها زندگی می‌کنند. اگرچه در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، میزان فقر طی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۵ از ۶٫۲ به ۵ درصد کاهش یافته، بررسی شاخص شدت فقر در این منطقه حاکی است وضع فقرای آن طی این سال‌ها به مراتب بدتر شده است (پایگاه خبری اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، ۱۳۹۷؛ Castañeda et al., 2018: 251).

درباره فقر در کشور ایران نیز پژوهش‌هایی انجام شده که بر مبنای آنها ایران، هم از منظر تعریف فقر مطلق و هم از نظر فقر نسبی، با معضلی جدی مواجه است؛ به گونه‌ای که پژوهش‌های آماری نشان می‌دهد به لحاظ فقر مطلق تا پایان سال ۱۳۹۷، حدود ۲۳ تا ۴۰ درصد (با سناریوهای مختلف برای وضعیت درآمدی خانوار در سال ۱۳۹۷) زیر خط فقر قرار خواهند گرفت (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸)؛ ضمن اینکه افزایش ضریب جینی در طول دهه ۹۰ شمسی (خبرگزاری فارس، ۱۳۹۸) نیز، نشان‌دهنده روند افزایشی فاصله طبقاتی و در نتیجه گستردگی فقر نسبی است.

با عنایت به ضرورت یادشده، متفکران علوم اقتصادی از سال‌های دور به موضوع فقر از نظر اقتصادی به‌ویژه با متغیر درآمد توجه داشته و در ارتباط با آن، پژوهش‌های گسترده‌ای به‌ویژه در زمینه طبقه‌بندی کشورها و شهرهای مختلف ارائه کرده‌اند؛ ولیکن از دهه ۱۹۶۰ و با بازتعریف فقر به مثابه پدیده‌ای چندبعدی و شامل همه محرومیت‌های اجتماعی، اقتصادی، دسترسی به خدمات و فضاهای باکیفیت شهری و...، تعداد بیشتری از متفکران در عرصه‌های مختلف علوم اجتماعی، جغرافیا و...، موضوع فقر را مدنظر قرار داده‌اند و این موضوع به همراه بحث مهم عدالت، به یکی از کلیدی‌ترین مباحث عصر تبدیل شده است (Yang, 2018: 21).

امروزه نیز فقر چندبعدی به این نکته اشاره دارد که فقر بیش از درآمد نامناسب یا محرومیت از منابع مادی است و دسترسی نداشتن به تحصیل، مراقبت‌های اولیه بهداشتی و آب آشامیدنی تمیز یا تأثیرگذاری بر فرایندهای سیاسی و سایر عوامل مهم برای مردم را نیز در برمی‌گیرد (UNDP, 2009).

علاوه بر اهمیت شناسایی افراد فقیر در عرصه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و...، درک ارتباط بین حوزه‌های فقر نیز شایان توجه جدی است؛ زیرا تعیین چگونگی ارتباط بین عرصه‌های مختلف در موضوع فقر، در شناسایی

عوامل مهم و اولویت‌دار نقش دارد و به برنامه‌ریزی بهتر برای شهرها کمک می‌کند. یکی از شهرهای ایران که با وجود گستردگی جمعیتی و کالبدی، کمتر پژوهشی درباره فقر در آن انجام شده، کلان‌شهر اصفهان است. با گسترش افقی این شهر در دهه‌های اخیر، شهرها، روستاها یا حتی سکونتگاههای غیررسمی متعددی به آن الحاق^۱ و عملاً در طول سال‌های اخیر به شهری با بافت غیرهمگن اجتماعی و اقتصادی و نیز کالبدی کارکردی تبدیل شده است. این موضوع به بررسی و تحلیل‌های عمیق نیاز دارد؛ این در حالی است که پژوهش‌های انجام شده در زمینه فقر در کشور به صورت عام و در شهر اصفهان به صورت خاص، بیشتر جنبه کلی داشته و بدون تمرکز بر وجوه فضایی (جغرافیایی) یا در بعدی خاص انجام شده‌اند و کمتر توجهی به ابعاد مختلف فقر و محرومیت و میزان و چگونگی ارتباط بین فقر اجتماعی و اقتصادی و محرومیت کالبدی و کارکردی داشته‌اند (برای نمونه مراجعه کنید به زنگانه و همکاران، ۱۳۹۴؛ حافظ‌فرقان، ۱۳۹۴)؛ ضمن اینکه اهمیت تعیین میزان افزایش یا کاهش فقر در طول بازه‌های زمانی، بررسی موضوع فقر شهری را با داده‌ها و اطلاعات به‌روز (برگرفته از سرشماری سال ۱۳۹۵ و طرح تفصیلی ابلاغی در سال ۱۳۹۴) ضرورت می‌بخشد؛ بر این اساس و خلأ پژوهشی یادشده، این پژوهش ضمن پاسخگویی به پرسش چگونگی وضعیت فقر اجتماعی اقتصادی و محرومیت کالبدی کارکردی، سعی دارد چگونگی و میزان معناداری ارتباط بین این دو بعد از فقر را در مناطق پانزده‌گانه شهر اصفهان مشخص کند. برای تحقق این اهداف، نخست سنجه‌های فقر اجتماعی اقتصادی و محرومیت کالبدی کارکردی شهرها با مرور ادبیات نظری و تجربی پژوهش مشخص می‌شود؛ سپس با به‌کارگیری سنجه‌های یادشده، ضعف‌ها و قوت‌های مناطق کلان‌شهر اصفهان در ارتباط با موضوع فقر اجتماعی اقتصادی و محرومیت کالبدی کارکردی تحلیل و چگونگی و میزان ارتباط بین آنها بررسی و در نهایت پیشنهادهای بهبودبخشی هریک از مناطق به تفکیک ارائه می‌شود.

۲. مرور ادبیات نظری و تجربی

۲.۱. مفهوم فقر و محرومیت

فقر و محرومیت در ابتدا با بحث اقتصادی و میزان درآمد تعریف می‌شد؛ اما در دهه‌های اخیر از منظر محافل علمی، پدیده‌ای است چندبعدی که با حوزه‌هایی چون اقتصاد، جمعیت‌شناسی، سیاست، روان‌شناسی، جغرافیا، شهرسازی و... ارتباط می‌یابد؛ از این رو به دلیل ماهیت چندبعدی فقر، ارائه تعریفی جامع و دقیق از آن مشکل می‌نماید (Baharoglu and Kessides, 2002: 2).

آمارتیا سن^۲، یکی از مهم‌ترین نظریه‌پردازان فقر، در سال ۱۹۸۱ با اشاره به تفاوت بین فقر نسبی و مطلق عنوان

۱. از جمله شهر خوراسگان و روستاهای جی شیر، کردآباد، دهنو، رهنان و سکونتگاههای غیررسمی زینبیه، دارک، حصه، مارچین و عاشق‌آباد.

می‌کند فقر را باید محرومیت از قابلیت‌های اساسی در نظر گرفت و نه صرفاً کمبود درآمد که ضابطه متعارف شناسایی فقر است؛ به بیان دیگر، ملاک تشخیص فقر، دستیابی به کارکردهایی در زندگی است که برای هر فردی مطلوب و ارزشمند است؛ مانند تغذیه کافی، برخورداری از خدمات بهداشتی، دسترسی به آموزش و پرورش، مشارکت در تصمیم‌گیری‌های اجتماعی و... . مجموع این کارکردها، قابلیت‌های افراد را تشکیل می‌دهد. به نظر «سن»، هرکس موفق به رسیدن به سطح مطلق برای کسب کمترین قابلیت‌های مادی مناسب با جامعه نشود، بدون توجه به موقعیت نسبی‌اش در مقابل دیگران، فقیر خواهد بود (Sen, 1981: 24)؛ بنابراین مفهوم فقر و محرومیت به‌مثابه فرایندی همه‌جانبه و متضاد با توسعه و پیشرفت یک جامعه پذیرفته می‌شود که معطوف به وخامت و نقصان در یک یا تمامی ابعاد زندگی مردم و شامل ابعاد مختلفی نظیر فقر اقتصادی، محرومیت سیاسی، فقر فرهنگی و اجتماعی، محرومیت امنیتی، عملکردی و فیزیکی است.

۲.۲. شهری شدن فقر و محرومیت و ویژگی‌های آن

در سال ۲۰۰۱، حدود ۴۷ درصد از جمعیت جهان در مناطق شهری زندگی می‌کردند؛ براساس آمارهای سازمان ملل، در سال ۲۰۱۸، این رقم به بیش از ۵۵ درصد رسیده است و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۵۰، جمعیت شهرنشین بیش از ۶۸ درصد باشد؛ از این میان، براساس گزارش سال ۲۰۰۸ بانک جهانی، جمعیت ساکن نواحی فقیرنشین حدود ۴۰ درصد جمعیت شهرنشین کل جهان است؛ بنابراین شهری شدن فقر و محرومیت از مهم‌ترین چالش‌های توسعه در جهان است. این موضوع به کشورهای غیرصنعتی محدود نیست و در کشورهای توسعه‌یافته نیز پدیده اسکان غیررسمی و بی‌خانمانی که عددی برابر با حدود ۵ درصد است، به‌مثابه نمودی از وضعیت سکونت فقر یافت می‌شود؛ همین درصد برای کشورهای غربی آسیا از جمله ایران، حدود ۳۵ درصد جمعیت شهری است (Castañeda et al., 2018: 252)؛ بنابراین نکته مهم درباره فقر، روند فزاینده انباشت آن در شهرهاست؛ به گونه‌ای که اگرچه فقرای جهان عمدتاً روستایی هستند، در خلال ۳۰ سال گذشته فقر بیش از گذشته شهری شده و برآوردها حاکی است در دهه اول قرن ۲۱، بیش از یک میلیارد نفر (حدود یک‌سوم جمعیت شهری جهان) در فقر به سر می‌برند (Ravallion, 2007: 680).

به دلیل چندبعدی بودن و پیچیدگی مفهوم فقر شهری، نهادهای مختلف نظیر سازمان ملل، بانک جهانی، سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^۱ و نیز متفکران متفاوت، در زمینه فقر و سنجش و ارزیابی آن، ابعاد و شاخص‌های متنوعی را ارائه کرده‌اند؛ بر این مبنا در این پژوهش، ادبیات نظری و تجربی مرتبط با فقر شهری مرور و در نهایت براساس موضوع پژوهش، سنجه‌هایی بر مبنای جدول ۱ برای سنجش فقر اجتماعی اقتصادی و محرومیت کالبدی کارکردی استخراج شده است.

1. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)

جدول ۱. مؤلفه‌ها و سنجه‌های ارزیابی میزان فقر اجتماعی و اقتصادی و فقر و محرومیت کالبدی و کارکردی

مؤلفه	سنجه	منبع
اجتماعی	جمعیت، نسبت جنسی، تراکم جمعیتی، وضعیت زناشویی، بعد خانوار، درصد خانوار دارای معلول، تراکم نفر در واحد مسکونی، تراکم خانوار در واحد مسکونی، تعداد نفر در اتاق، میزان باسواد، میزان مهاجرت، درصد جمعیت کمتر از ۶ سال و درصد جمعیت بالای ۶۵ سال	روستایی و همکاران، ۱۳۹۱؛ زبردست و رمضان، ۱۳۹۵؛ موحد و همکاران، ۱۳۹۵ Coudouel et al., 2002; Chamhuri et al., 2012; Asian Development Bank, 2014; Lucci et al., 2017; Yang, 2018; Zandi et al., 2019
اقتصادی	بار تکفل، میزان مالکیت ملکی، میزان اشتغال، میزان مالکیت خودرو، مشارکت اقتصادی (نسبت جمعیت فعال به جمعیت در سن کار)	روستایی و همکاران، ۱۳۹۱؛ موحد و همکاران، ۱۳۹۵ Coudouel et al., 2002; Asian Development Bank, 2014; Ackerman, 2010; Chamhuri et al., 2012; Lucci et al., 2017
کالبدی	درصد پایداری مصالح مسکن، کیفیت ابنیه، تراکم ساختمانی، میانگین تعداد طبقات، تعداد اتاق در واحد مسکونی، تعداد اتاق در تصرف خانوار، درصد واحدهای مسکونی دارای تلفن ثابت، درصد واحدهای مسکونی دارای آب لوله‌کشی، درصد واحدهای مسکونی دارای گاز لوله‌کشی، درصد واحدهای مسکونی دارای دستگاه حرارت مرکزی، درصد واحدهای مسکونی دارای دستگاه حرارت و برودت مرکزی	زنگانه و همکاران، ۱۳۹۴؛ موحد و همکاران، ۱۳۹۵ Coudouel et al., 2002; Curley, 2005; Martine, 2008; Asian Development Bank, 2014; Haizzan et al., 2018; Muñoz-Mora et al., 2018
کارکردی	متوسط مساحت مسکن، سرانه کاربری مسکونی، سرانه کاربری خدمات (تجاری، آموزشی، بهداشتی درمانی، اداری انتظامی، فضای سبز، فرهنگی، جهانگردی پذیرایی، مذهبی، ورزشی، تأسیسات و تجهیزات شهری)	زنگانه و همکاران، ۱۳۹۴ Baharoglu and Kessides, 2002; Martine, 2008; Chamhuri et al., 2012; Asian Development Bank, 2014; Yang, 2018; Muñoz-Mora et al., 2018; Zandi et al., 2019

۳. روش شناسی پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی است؛ ضمن اینکه براساس دسته‌بندی جانسون و کریستن سن^۱ (۲۰۱۴) پارادایم روش شناسی^۲ در این مقاله از نوع پژوهش مختلط^۳ است؛ به این صورت که در مرحله نخست برای تمرکز بر موضوع مدنظر و جلوگیری از کلی‌گویی، از روش پژوهش موردپژوهی^۴ از پارادایم روش شناسی پژوهش کیفی استفاده و از بین

1. Johnson and Christensen, 2014

2. Methodological paradigm

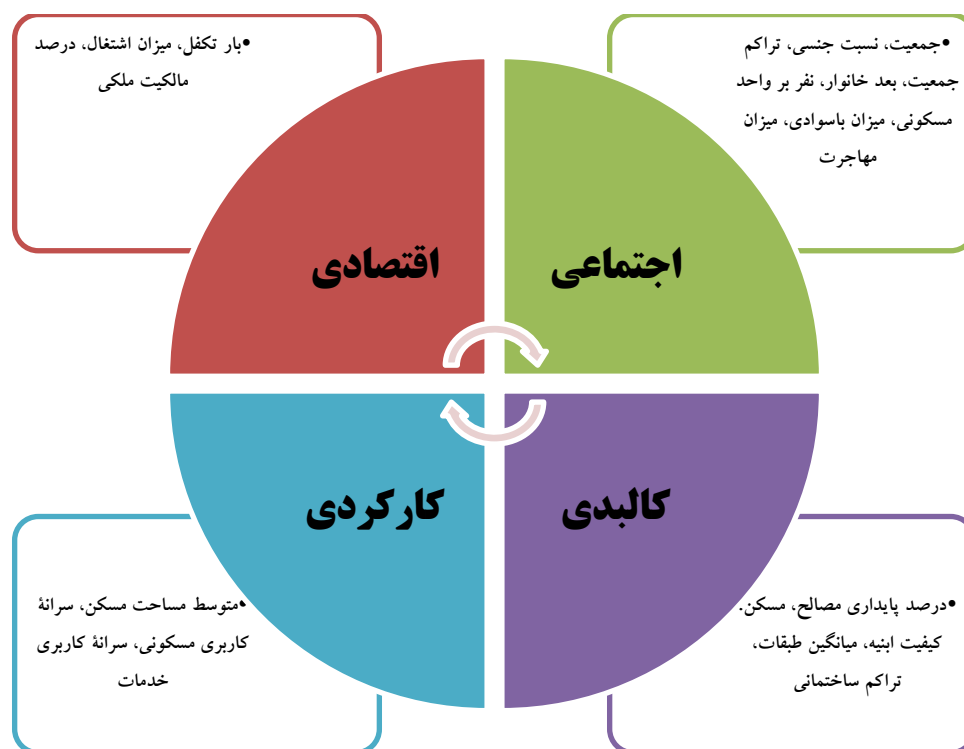
۳. در پارادایم پژوهش مختلط (Mixed research paradigm)، از انگاشت، رهیافت‌ها و روش‌های پژوهش کمی و کیفی به صورت همزمان یا متوالی استفاده می‌شود (Johnson and Christensen, 2014: 50).

۴. روش پژوهش موردپژوهی (Case study research method)، شکلی از پژوهش کیفی است که در آن بر جزئیات یک یا چند نمونه تأکید می‌شود (Johnson and Christensen, 2014: 49).

شهرهای حاضر، کلان‌شهر اصفهان (شکل ۲) به مثابه نمونه پژوهش انتخاب شده است؛ در مرحله دوم نیز برای تبیین موضوع مدنظر (تحلیل ارتباط بین فقر اجتماعی و اقتصادی و محرومیت کالبدی و کارکردی)، از روش پژوهش غیرتجربی^۱ از پارادایم روش‌شناسی پژوهش کمی بهره گرفته شده است تا اولاً وضعیت هریک از مناطق کلان‌شهر اصفهان به‌لحاظ دو بعد فقر اجتماعی و اقتصادی و محرومیت کالبدی و کارکردی تحلیل و ثانیاً ارتباط بین آنها تبیین شود.

اطلاعات لازم برای بررسی سنجه‌ها و رتبه‌بندی مناطق کلان‌شهر اصفهان، به روش اسنادی و میدانی (از نوع مشاهده و مصاحبه) گردآوری شده است؛ بدین منظور طرح تفصیلی شهر اصفهان، آمارنامه‌ها و اطلس کلان‌شهر اصفهان به‌مثابه منبع اطلاعاتی مبنا در این پژوهش در نظر گرفته و برای تکمیل و به‌روزرسانی اطلاعات مورد نیاز به سازمان‌ها و نهادهای دولتی (شامل راه و شهرسازی، استانداری، میراث فرهنگی و گردشگری، سازمان نوسازی و تجهیز مدارس) و عمومی (شهرداری) مراجعه و با کارشناسان ذی‌ربط مصاحبه شد.

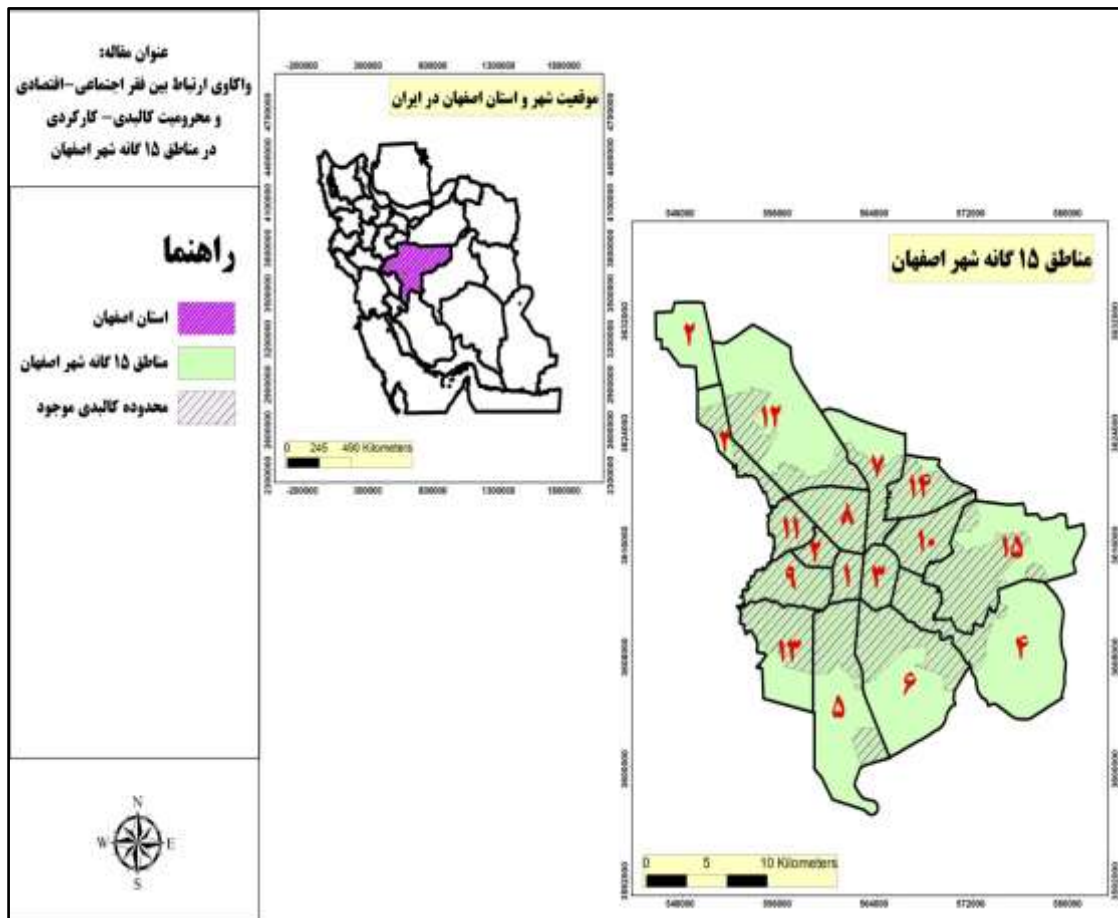
گفتنی است از میان سنجه‌های عنوان‌شده در جدول ۱ به دلیل محدودیت‌های اطلاعاتی، تعداد ۱۰ سنجه برای تعیین میزان فقر اجتماعی و اقتصادی و ۷ سنجه برای مشخص کردن میزان محرومیت در ابعاد کالبدی و کارکردی شهر اصفهان انتخاب و در شکل ۱ به‌مثابه چهارچوب نظری و تجربی پژوهش نشان داده شده است.

شکل ۱. چهارچوب نظری و تجربی

۱. روش پژوهش غیرتجربی (Non-Experimental research method)، روشی است که در آن با مشاهده کنترل‌شده آثار تغییرات سیستماتیک یک یا چند متغیر، امکان شناسایی روابط علی فراهم می‌شود (Johnson and Christensen, 2014: 42).

پس از گردآوری داده‌های مورد نیاز، با آمار توصیفی و استنباطی و استفاده از نرم‌افزارهای GIS و SPSS، سنجه‌ها و عوامل یادشده تبیین و تحلیل شد؛ بدین صورت که نخست وضعیت هریک از مناطق پانزده‌گانه شهر اصفهان در دو بعد فقر اجتماعی و اقتصادی و بعد فقر و محرومیت کالبدی و کارکردی توصیف شد؛ سپس برای مشخص کردن ارتباط بین دو بعد مدنظر، اطلاعات سنجه‌های مربوط در مقیاس محله‌های شهر اصفهان (در قالب ۱۹۴ تعداد محله) مدنظر قرار گرفت و در مرحله نخست براساس تکنیک تحلیل عاملی تأییدی مؤلفه‌ها در قالب عوامل بررسی شد. در این قسمت در صورتی که براساس روش Maximum likelihood، سنجه‌ها در درون یک مؤلفه قرار گرفته و KMO آزمون از ۰,۵ بالاتر و Sig کمتر از ۰,۰۵ درصد بود، عامل مربوط قابل قبول تلقی می‌شد. در مرحله دوم و در صورت تأیید، وضعیت ارتباط بین عامل مربوطه با سنجه‌های تشکیل دهنده از راه رگرسیون خطی بررسی شد و میزان Beta مدنظر به مثابه ضریب تأثیرگذاری سنجه در عامل مدنظر قرار گرفت. در مرحله بعد نیز، ارتباط بین مؤلفه‌ها با یکدیگر از راه تحلیل همبستگی پیرسون مشخص شد. در پایان همه موارد یادشده به صورت تحلیل مسیر در قالب نموداری تشریح و نقشه‌های میزان فقر و محرومیت در عرصه‌های اجتماعی و اقتصادی و همچنین کالبدی و کارکردی و تجمیع این دو به صورت برداری ارائه شد.

شکل ۲. موقعیت شهر اصفهان و مناطق پانزده‌گانه آن

منبع: نگارندگان براساس طرح بازنگری طرح تفصیلی شهر اصفهان، ۱۳۹۳

۴. یافته‌های پژوهش

۴.۱. بررسی و تحلیل فقر اجتماعی و اقتصادی در مناطق پانزده گانه کلان‌شهر اصفهان

در این قسمت، سنجه‌های مرتبط با فقر اجتماعی و اقتصادی به تفکیک مناطق پانزده گانه کلان‌شهر اصفهان با استناد به نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ در قالب جدول ۲ آورده شده است.

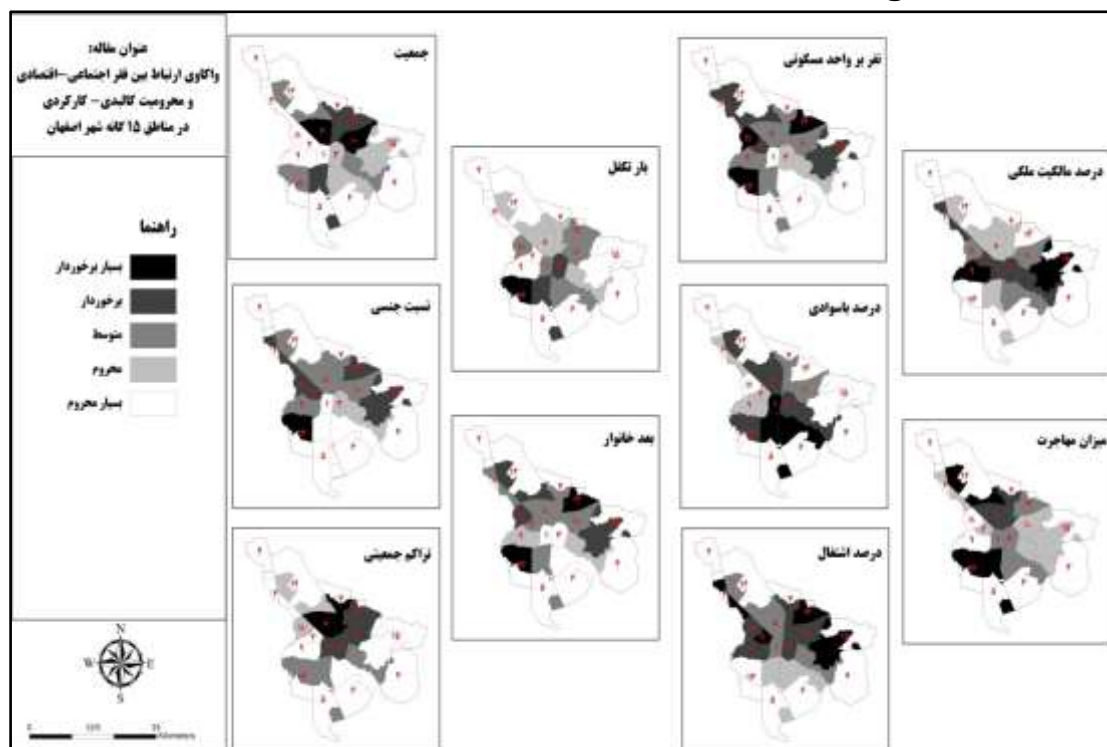
جدول ۲. وضعیت سنجه‌های فقر اجتماعی و اقتصادی در مناطق کلان‌شهر اصفهان

منطقه	جمعیت کل	نسبت جنسی	تراکم (نفر در هکتار)	بعد خانوار	بار تکفل	میانگین نفر بر واحد مسکونی	میزان باسوادی (درصد)	میزان اشتغال (درصد)	میزان مهاجرت (درصد)	درصد مالکیت ملکی
۱	۷۹۰۹۱	۹۶،۰۴	۹۵،۲۲	۲،۹۰	۲،۴۷	۲،۹۶	۹۵	۸۶	۳،۳	۵۵
۲	۶۹۱۲۰	۱۰۳،۶۵	۳۹،۶۹	۳،۱۷	۲،۴۰	۳،۲۵	۸۹	۸۹	۲،۶	۵۵
۳	۱۱۰۳۶۸	۹۷،۶۹	۹۴،۴۸	۲،۹۹	۲،۵۹	۳،۰۴	۹۳	۸۷	۳،۴	۵۶
۴	۱۳۳۷۳۱	۹۹،۹۰	۶۰،۰۶	۳،۰۵	۲،۴۴	۳،۱۰	۹۴	۸۶	۲،۹	۵۶
۵	۱۴۹۹۲۳	۹۳،۸۴	۶۳،۶۲	۳،۱۵	۲،۶۶	۳،۱۸	۹۷	۸۳	۶،۲	۵۲
۶	۱۱۰۸۳۸	۹۶،۰۸	۳۷،۷۰	۲،۹۶	۲،۴۹	۳،۰۲	۹۵	۸۴	۳،۹	۵۴
۷	۱۶۵۷۶۷	۱۰۱،۷۲	۱۱۱،۹۵	۳،۱۹	۲،۴۵	۳،۲۳	۹۲	۸۷	۴،۷	۵۰
۸	۲۳۹۷۵۶	۱۰۰،۸۳	۱۱۷،۷۶	۳،۱۸	۲،۴۳	۲،۹۶	۹۳	۸۶	۴،۱	۵۲
۹	۷۵۱۶۸	۱۰۲،۵۴	۳۶،۵۹	۳،۰۸	۲،۳۷	۳،۱۹	۹۰	۸۸	۲،۲	۵۸
۱۰	۲۰۷۸۰۳	۱۰۱،۸۶	۹۹،۲۷	۳،۱۶	۲،۴۹	۳،۲۱	۹۱	۸۸	۲،۸	۵۳
۱۱	۵۸۸۴۱	۱۰۳،۹۶	۵۳،۲۷	۳،۲۸	۲،۵۰	۳،۳۸	۸۷	۸۸	۲،۲	۵۴
۱۲	۱۳۲۷۹۸	۱۰۱،۲۲	۵۲،۵۶	۳،۲۱	۲،۴۵	۳،۲۶	۹۳	۸۶	۵،۶	۵۲
۱۳	۱۳۲۴۶۹	۱۱۸،۴۵	۶۱،۹۵	۳،۴۰	۲،۷۹	۳،۴۶	۹۴	۸۲	۵،۹	۴۸
۱۴	۱۶۴۸۰۵	۱۰۴،۶۲	۹۳،۷۵	۳،۴۴	۲،۴۹	۳،۴۹	۸۷	۸۹	۳،۸	۴۷
۱۵	۱۱۹۶۰۰	۱۰۵،۲۹	۳۱،۸۱	۳،۲۲	۲،۳۵	۳،۳۲	۸۷	۸۹	۲،۷	۵۷
کل	۱۹۵۰۱۲۳	۱۰۱،۷۱	۶۴،۵۴	۳،۱۷	۲،۴۷	۳،۲۲	۹۱،۸	۸۶،۵۳	۳،۷۵	۵۳،۳

منبع: محاسبه‌شده براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵

با توجه به جدول بالا و شکل ۳، بیشترین جمعیت مربوط به منطقه ۸ با تعداد ۲۳۹،۷۵۶ نفر و کمترین جمعیت مربوط به منطقه ۱۱ با تعداد ۵۸،۸۴۱ نفر مشخص شده است. بیشترین نسبت مرد به زن در منطقه ۱۳ با مقدار ۱۱۸،۴۵ و کمترین نسبت جنسی در منطقه ۵ با مقدار ۹۳،۸۴ محاسبه شده است. طی سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۹۵، میزان رشد جمعیت شهر اصفهان به ۰/۵۴ درصد رسیده و رو به کاهش بوده است. بیشترین میزان رشد جمعیت در این بازه زمانی در منطقه ۷ با ۲،۵۶ درصد و کمترین میزان رشد در منطقه ۵ با ۱،۵۶- درصد محاسبه شده است. بیشترین مساحت مربوط به منطقه ۱۵، ۳۷۶۰ هکتار و کمترین مساحت مربوط به منطقه ۱، ۸۳۰،۶ هکتار است. منطقه ۱۵ با ۳۱،۵۴ نفر بر هکتار، کمترین و منطقه ۸ با ۱۱۷،۷۶ نفر بر هکتار، بیشترین تراکم را دارد. متوسط بعد خانوار در شهر اصفهان در

سال ۱۳۹۵، ۳،۲ نفر محاسبه شده است. این شاخص در سال ۱۳۹۰ برابر با ۳،۳ نفر بوده است. منطقه ۱ با ۲،۹، کمترین و منطقه ۱۴ با ۳،۴۴، بیشترین متوسط بعد خانوار را دارد. منطقه ۱۳ با متوسط بار تکفل ۲،۷۹، بیشترین و منطقه ۱۵ با متوسط بار تکفل ۲،۳۵، کمترین بار تکفل را دارد. کمترین تعداد نفر بر واحد مسکونی در مناطق ۱ و ۸ با مقدار ۲،۹۶ و بیشترین تعداد نفر بر واحد مسکونی در منطقه ۱۴ با مقدار ۳،۴۹ است. مناطق ۱۱ و ۱۴ و ۱۵، با میزان باسواد ۸۷ درصد، کمترین و منطقه ۵ با ۹۷ درصد، بیشترین میزان سواد را دارد. کمترین میزان اشتغال مربوط به منطقه ۱۳ با ۸۲ درصد و بیشترین میزان اشتغال مربوط به منطقه ۱۴ و ۱۵ و ۲ با ۸۹ درصد مشخص شده است. بیشترین میزان مهاجرت مربوط به منطقه ۵ با ۶،۲ درصد و کمترین میزان مهاجرت مربوط به مناطق ۹ و ۱۱ با ۲،۲ درصد مشخص شده است. کمترین مالکیت ملکی مربوط به منطقه ۱۴ با ۴۷ درصد و بیشترین مالکیت ملکی مربوط به منطقه ۹ با ۵۸ درصد محاسبه شده است؛ بنابراین مناطق ۶، ۳ و ۱ به لحاظ بعد خانوار، ۱، ۵ و ۶ به لحاظ نسبت جنسی، ۱۵، ۲ و ۹ به لحاظ بار تکفل، ۱۵، ۱۴ و ۲ به لحاظ درصد اشتغال، ۵، ۱۳ و ۱۲ به لحاظ میزان مهاجرت، ۱۵ و ۹ به لحاظ درصد مالکیت ملکی، ۱، ۵ و ۶ به لحاظ باسواد و ۱ و ۶ به لحاظ نفر بر واحد مسکونی برخوردار محسوب می شوند و در بالاترین سطح در بین مناطق پانزده گانه قرار دارند. منطقه ۱۴ به لحاظ بعد خانوار و نسبت جنسی، مناطق ۱۳، ۵ و ۳ به لحاظ سنجه بار تکفل، مناطق ۱۱ و ۹ به لحاظ درصد مهاجرت، ۶، ۵ و ۱۳ به لحاظ سنجه میزان اشتغال، ۱۳ و ۱۴ به لحاظ درصد مالکیت ملکی و ۱۱، ۱۴ و ۱۵ به لحاظ میزان باسواد و ۱۳، ۱۱ و ۱۴ به لحاظ سنجه نفر بر واحد مسکونی، محروم محسوب می شوند و در پایین ترین سطح در بین مناطق کلان شهر اصفهان قرار می گیرند. سایر مناطق نیز در بین این دو سطح هستند.

۴.۲. بررسی و تحلیل محرومیت کالبدی و کارکردی در مناطق پانزده گانه کلان‌شهر اصفهان

در این قسمت، سنجه‌های مرتبط با فقر و محرومیت کالبدی و کارکردی به تفکیک مناطق پانزده گانه کلان‌شهر اصفهان با استناد به نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ و طرح بازنگری طرح تفصیلی شهر اصفهان در قالب جدول ۳ آورده شده است.

جدول ۳. وضعیت سنجه‌های محرومیت کالبدی و کارکردی در مناطق کلان‌شهر اصفهان

منطقه	میانگین مساحت مسکن (مترمربع)	درصد پایداری مصالح مسکن	امتیاز کیفیت بنا	میانگین طبقات	میانگین تراکم ساختمانی	سرانه مسکونی	مجموع سرانه خدمات
۱	۱۳۴,۵۲	۵۹	۳۶,۱۵	۲,۰۷	۱۲۳,۹۸	۶۸,۵۶	۱۱,۸
۲	۱۲۱,۰۹	۵۰	۲۹,۶۱	۱,۳۱	۷۸,۵۱	۴۱,۴۲	۱۰,۴
۳	۱۳۰,۰۹	۶۵	۳۶,۱۵	۲,۰۷	۱۲۳,۹۸	۴۷,۵۳	۱۶,۲
۴	۱۲۷,۰۹	۶۵	۲۴,۰۲	۱,۷۷	۱۰۶,۱۲	۳۶,۳۷	۱۱,۶
۵	۱۳۰,۳۰	۷۴	۳۵,۰۵	۲,۲۵	۱۳۵,۱۱	۳۲,۳۱	۱۰,۴
۶	۱۳۷,۰۱	۶۳	۳۵,۰۵	۲,۲۵	۱۳۵,۱۱	۴۱,۰۹	۱۸,۳
۷	۱۰۷,۸۳	۵۳	۳۳,۰۳۵	۱,۵۲	۹۰,۹۷	۲۵,۲۴	۸,۰۵
۸	۱۱۶,۰۰	۵۲	۳۳,۰۳۵	۱,۵۲	۹۰,۹۷	۳۰,۸۳	۵,۵۶
۹	۱۳۰,۲۵	۴۴	۲۹,۶۱	۱,۳۱	۷۸,۵۱	۶۶,۶۵	۶,۶۶
۱۰	۱۱۵,۹۴	۵۱	۲۴,۰۲	۱,۷۷	۱۰۶,۱۲	۳۲,۹۷	۵,۲
۱۱	۱۱۲,۳۵	۶۲	۲۹,۶۱	۱,۳۱	۷۸,۵۱	۴۱,۴۲	۱۰,۴
۱۲	۱۰۷,۳۲	۶۸	۳۳,۰۳۵	۱,۵۲	۹۰,۹۷	۳۰,۸۳	۵,۵۶
۱۳	۱۱۷,۷۸	۶۵	۳۵,۰۴۷	۲,۲۵	۱۳۵,۱۱	۳۲,۳۱	۱۰,۴
۱۴	۸۹,۷۳	۲۳	۳۳,۰۳۵	۱,۵۲	۹۰,۹۷	۲۵,۲۴	۸,۰۵
۱۵	۱۲۱,۰۱	۶۴	۲۴,۰۲۴	۱,۷۷	۱۰۶,۱۲	۳۴,۶۷	۸,۳۸

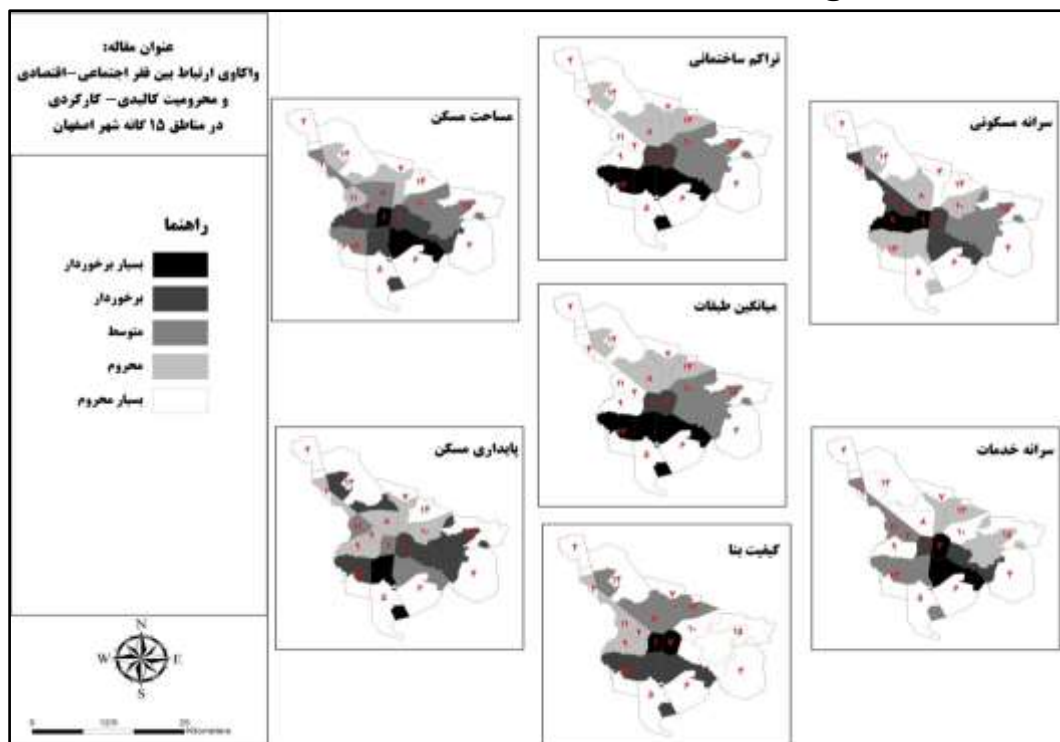
منبع: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ و طرح بازنگری طرح تفصیلی

شهر اصفهان، ۱۳۹۳

با توجه به جدول بالا و شکل ۴، بیشترین میانگین مساحت مسکن به منطقه ۶ با سطح ۱۳۷,۰۱ مترمربع و کمترین سطح مسکن به منطقه ۱۴ با ۸۹,۷۳ مترمربع مربوط است. بیشترین درصد پایداری مصالح مسکن در منطقه ۵ با ۷۴ درصد و کمترین پایداری در منطقه ۱۴ با ۲۳ درصد محاسبه شده است. بیشتر (۷۷,۸۸ درصد) بناهای مناطق ۱ و ۳ نوساز است. ۷۲,۱۴ درصد بناهای مناطق ۲، ۹ و ۱۱ قابل قبول اعلام شده است. نزدیک به نیمی از بناهای مناطق ۴، ۱۰ و ۱۵ (حوزه شرق) قابل نگهداری، مرمتی، مخروبه و متروکه گزارش شده است. بیشترین میانگین طبقات به حوزه جنوب و مناطق ۵، ۶ و ۱۳ با ۲,۲۵ طبقه و کمترین آن به حوزه غرب با ۱,۳۱ طبقه مربوط است.

به همین ترتیب بیشترین میانگین تراکم ساختمانی به حوزه جنوب با ۱۳۵,۱۱ درصد و کمترین آن به حوزه غرب با ۷۸,۵۱ درصد مربوط است. بیشترین درصد و سرانه مسکونی به منطقه ۱ با ۴۸,۸۴ درصد و ۶۸,۵۶ مترمربع و کمترین

درصد به منطقه ۶ با ۲۵,۵۸ درصد و کمترین سرانه به منطقه ۷ و ۱۴ با ۲۵,۲۴ مترمربع مربوط است. بیشترین درصد و سرانه مختلط تجاری به منطقه ۳ با ۵,۲۸ درصد و ۵,۵۸ مترمربع مربوط است. کمترین درصد و سرانه مختلط تجاری به منطقه ۴ با ۱ درصد مربوط است و مناطق ۷ و ۱۴ با ۰,۹۴ مترمربع سرانه مشخص شده‌اند. بیشترین درصد و سرانه آموزشی به منطقه ۳ و کمترین سرانه آموزشی به مناطق ۷ و ۱۴ شهر اصفهان مربوط است. بیشترین درصد و سرانه بهداشتی و درمانی به منطقه ۵ و ۱۳ و کمترین آن به منطقه ۴ شهر مربوط است. بیشترین درصد و سرانه پارک و فضای سبز به مناطق ۷ و ۱۴ و کمترین آن به منطقه ۹ مربوط است. کاربری ورزشی منطقه ۹، بیشترین درصد و سرانه و منطقه ۱۰، کمترین سرانه را دارد. بیشترین درصد از سطح و سرانه کاربری فرهنگی و مذهبی به منطقه ۳ و کمترین آن به منطقه ۴ مربوط است. گردشگری پذیرایی در منطقه ۴ بیشترین درصد و سرانه را دارد و کمترین آن به منطقه ۱۰ مربوط است. کاربری اداری و انتظامی در مناطق ۵ و ۱۳، بیشترین و در منطقه ۹، کمترین درصد و سرانه را دارد. تأسیسات و تجهیزات شهری در منطقه ۶، بیشترین و در مناطق ۱۲ و ۸، کمترین درصد و سرانه را دارد. مناطق ۶ و ۳، بیشترین سرانه خدمات و مناطق ۸ و ۱۰، کمترین مجموع سرانه خدمات را دارند؛ بنابراین منطقه ۵ به لحاظ سنجه پایداری مصالح مسکن، مناطق ۱ و ۳ به لحاظ کیفیت ابنیه، ۶، ۵ و ۱۳ به لحاظ سنجه‌های تعداد طبقات و تراکم ساختمانی، ۱ و ۶ به لحاظ میانگین مساحت مسکن، ۱ و ۹ به لحاظ سرانه مسکونی و ۳ و ۶ به لحاظ مجموع سرانه خدمات برخوردار محسوب می‌شوند و در بالاترین سطح در بین مناطق پانزده‌گانه قرار دارند؛ منطقه ۱۴ نیز به لحاظ سنجه‌های پایداری مصالح و میانگین مساحت مسکن و سرانه مسکونی، مناطق ۱۰، ۱۵ و ۴ به لحاظ کیفیت ابنیه، ۲، ۹ و ۱۱ به لحاظ تعداد طبقات و تراکم ساختمانی و ۸، ۹، ۱۰ و ۱۲ به لحاظ مجموع سرانه خدمات محروم محسوب می‌شوند و در پایین‌ترین سطح در بین مناطق کلان‌شهر اصفهان قرار می‌گیرند. سایر مناطق نیز در بین این دو سطح هستند.

شکل ۴. نقشه وضعیت سنجه‌های کالبدی کارکردی

۴,۳. بررسی و تحلیل ارتباط فقر اجتماعی اقتصادی و محرومیت کالبدی کارکردی در کلان‌شهر اصفهان

پس از مشخص شدن وضعیت سنجه‌های مرتبط با فقر اجتماعی و اقتصادی و همچنین محرومیت‌های کالبدی و کارکردی، در این قسمت ارتباط بین سنجه‌های این دو بعد از فقر با تکنیک تحلیل عاملی تأییدی و ضریب بتای رگرسیونی تجزیه و تحلیل شده است. نتایج به دست آمده که در شکل ۵ و ۶ نمایش داده شده، گویای آن است که:

نخست: بعد اجتماعی و اقتصادی قابلیت طبقه‌بندی به دو مؤلفه اجتماعی و اقتصادی را ندارد.

دوم: متغیرهای جمعیت، بعد خانوار، نسبت جنسی، میزان بیکاری و بی‌سوادی، بار تکفل، نفر بر واحد مسکونی و درصد مالکیت غیرملکی با شاخص فقر اجتماعی اقتصادی رابطه‌ای معنادار دارند؛ در صورتی که متغیرهای تراکم جمعیت و میزان مهاجرت با Sig. بالاتر از ۰,۰۵، رابطه‌ای غیرمعنادار را نشان داده است.

سوم: ضریب رگرسیون نشان‌دهنده شدت تأثیر هر یک از متغیرها بر شاخص فقر اجتماعی اقتصادی است. در این زمینه بیشترین تأثیر به متغیر متوسط تعداد افراد بر واحد مسکونی با بتای استاندارد ۰,۳۴۵ و کمترین آن به متغیر جمعیت با مقدار ۰,۰۵۳- مربوط است.

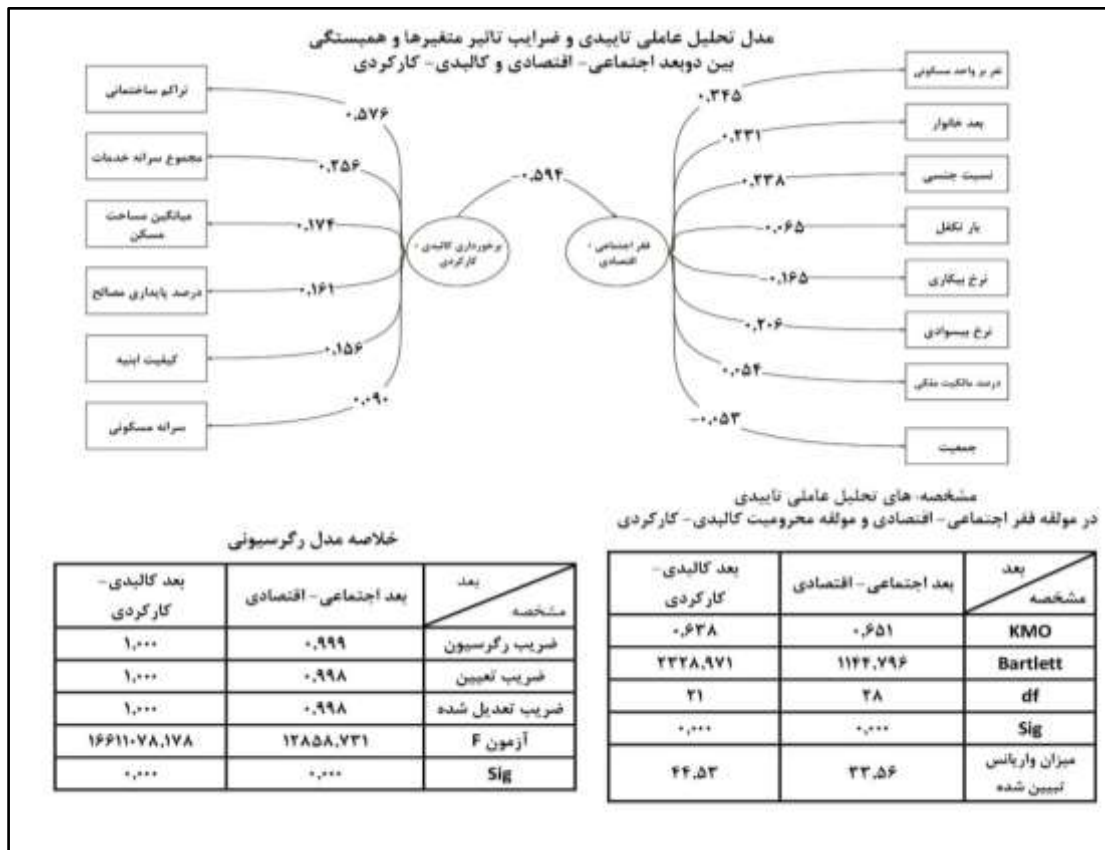
چهارم: بعد کالبدی و کارکردی نیز قابلیت طبقه‌بندی به دو مؤلفه کالبدی و کارکردی را ندارد.

پنجم: متغیرهای کیفیت ابنیه، پایداری مصالح، میانگین مساحت مسکن، تراکم ساختمانی و سرانه مسکونی و مجموع سرانه خدمات با شاخص کالبدی کارکردی رابطه‌ای معنادار دارند. متغیر تعداد طبقات به دلیل هم‌پوشانی با تراکم ساختمانی حذف شده است.

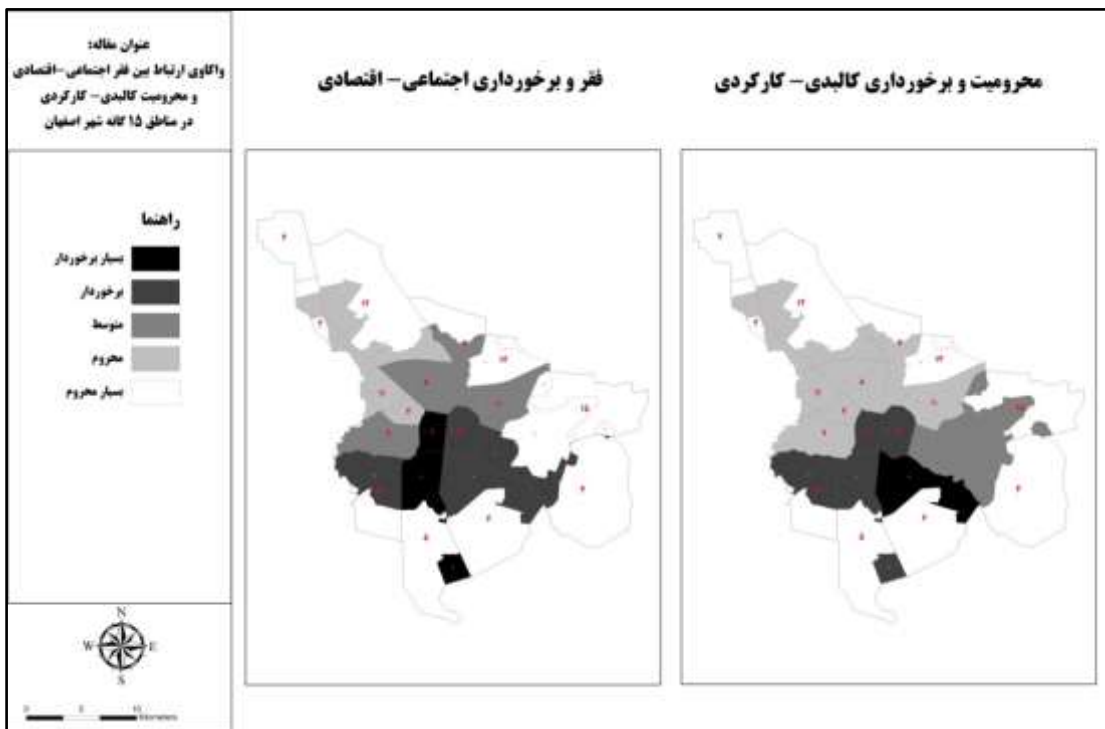
ششم: با توجه به ضریب رگرسیون، شدت تأثیر متغیر تراکم ساختمانی با بتای استاندارد ۰,۵۷۶، بیشترین و متغیر سرانه مسکونی با مقدار ۰,۰۹، کمترین بوده است.

هفتم: ارتباط بین فقر اجتماعی اقتصادی و محرومیت کالبدی کارکردی با توجه به مقدار همبستگی پیرسون، معنادار است. در شکل ۵ و ۶ با توجه به ماهیت متغیرها، برخورداری کالبدی کارکردی مشخص شده و مقدار همبستگی پیرسون با فقر اجتماعی اقتصادی ۰,۵۹۴- به دست آمده است.

بنابراین با توجه به امتیازات هر عامل، امتیاز هر منطقه در هر بعد به دست آمده است. براساس این امتیازات مناطق در ۵ گروه بسیار برخوردار، برخوردار، متوسط، محروم و بسیار محروم طبقه‌بندی شده‌اند. در بعد اجتماعی اقتصادی، مناطق ۱ و ۵ بسیار برخوردار، مناطق ۳، ۴، ۶ و ۱۳ برخوردار، مناطق ۷، ۸، ۹ و ۱۰ متوسط، مناطق ۲، ۱۱ و ۱۲ محروم و مناطق ۱۴ و ۱۵ بسیار محروم ارزیابی شده‌اند. در بعد کالبدی کارکردی، منطقه ۶ بسیار برخوردار، مناطق ۱، ۳، ۵ و ۱۳ برخوردار، مناطق ۴ و ۱۵ متوسط، مناطق ۹، ۲، ۱۱، ۱۲، ۷، ۸ و ۱۰ محروم و منطقه ۱۴ بسیار محروم تعیین شده‌اند.

شکل ۵. مدل و جدول های تکنیک تحلیل عاملی تأییدی

شکل ۶. نقشه های تلفیق متغیرهای فقر از نظر اجتماعی اقتصادی و کالبدی کارکردی در مناطق شهر اصفهان

۵. نتیجه‌گیری

در این مقاله، وضعیت برخورداری و محرومیت مناطق شهر اصفهان از نظر بعد اجتماعی اقتصادی و کالبدی کارکردی و نوع ارتباط بین این دو بعد بررسی شد؛ به همین منظور با مرور ادبیات نظری و تجربی، سنجش‌های مرتبط با موضوع در قالب چهار مؤلفه اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و کارکردی استخراج و در مناطق پانزده‌گانه تجزیه و تحلیل شد.

در مرحله نخست، میزان محرومیت و برخورداری مناطق شهر اصفهان در دو بعد اجتماعی اقتصادی و همچنین کالبدی کارکردی براساس جدول ۴ بررسی و مشخص شد به لحاظ اجتماعی و اقتصادی، مناطق ۱۴ و ۱۵ بسیار محروم و مناطق ۱ و ۵ بسیار برخوردارند. از دلایل محرومیت شدید مناطق ۱۴ و ۱۵، سکونتگاه‌های غیررسمی و حاشیه‌ای این مناطق است. محله حصه و زینیه در منطقه ۱۴، محدوده‌های حاشیه‌ای و از سکونتگاه‌های غیررسمی بوده است. منطقه ۱۵ تا پیش از سال ۱۳۹۲ با عنوان شهر خوراسگان در حاشیه شرق و از توابع شهر اصفهان بود که به موجب مصوبه هیئت دولت به اصفهان الحاق شد. زراعت، باغداری و دامداری از مهم‌ترین مشاغل این منطقه به حساب می‌آمد که پس از خشکسالی و کاهش آب زاینده‌رود به تدریج کاهش یافت. وجود تناقض در ضوابط و مقررات ساختمانی، کیفیت کم برنامه‌ریزی شهری و تهیه طرح‌های توسعه شهری ناکارآمد، وضعیت خدمات‌رسانی نامطلوب و نبود یکپارچگی در مدیریت شهری در منطقه ۱۵، از عوامل مؤثر بر محرومیت این منطقه و از دلایل الحاق آن به شهر اصفهان به شمار می‌آیند.

همچنین در بعد کالبدی کارکردی، وضعیت منطقه ۱۴ بسیار نامطلوب و وضعیت منطقه ۶ بسیار مطلوب است. محروم بودن مناطق در این بعد بیشتر ناشی از توزیع ناموزون خدمات و تراکم ساختمانی کم بوده است. از دلایل برخورداری تر بودن بعضی مناطق، تراکم ساختمانی زیاد و کیفیت مطلوب مصالح مسکن و توزیع متمرکز خدمات و کاربری‌هاست.

جدول ۴. وضعیت محرومیت و برخورداری مناطق شهر اصفهان در بعد اجتماعی اقتصادی و بعد کالبدی کارکردی

بعد	بسیار محروم	محروم	متوسط	برخوردار	بسیار برخوردار
اجتماعی اقتصادی	۱۴-۱۵	۲-۱۱-۱۲	۷-۸-۹-۱۰	۳-۴-۶-۱۳	۱-۵
کالبدی کارکردی	۱۴	۲-۷-۸-۹-۱۰-۱۱-۱۲	۴-۱۵	۱-۳-۵-۱۳	۶

نتایج گویای آن بود که در بعد اجتماعی اقتصادی بیشترین تأثیر بر فقر اجتماعی اقتصادی به متغیر متوسط تعداد افراد بر واحد مسکونی و کمترین تأثیر به جمعیت مربوط است. در بعد کالبدی کارکردی نیز، بیشترین تأثیر به متغیر تراکم ساختمانی و کمترین تأثیر به متغیر سرانه مسکونی مربوط است.

علاوه بر تحلیل‌های بالا با تکنیک تحلیل عاملی، متغیرهای اجتماعی اقتصادی و کالبدی کارکردی در هر بعد تجمیع شد و امتیازات آن به دست آمد. ارتباط بین این دو بعد از راه ضریب همبستگی پیرسون برابر با مثبت ۰,۵۹۴ به دست آمد و شدت همبستگی، متوسط و معنادار محاسبه شد. این ارتباط به این معناست که هر منطقه‌ای از نظر بعد

اجتماعی اقتصادی محروم باشد، نسبتاً از نظر کالبدی کارکردی هم محروم بوده است؛ از جمله مناطق ۲، ۱۱، ۱۲ و ۱۴ که از نظر هر دو بعد مناطقی بسیار محروم تا نسبتاً محروم بوده‌اند. مناطق ۱۵، ۱۰، ۷ و ۹ از بعدی متوسط و در بعد دیگر فقیر و محروم بوده‌اند؛ از سوی دیگر مناطق ۱، ۳، ۵، ۶ و ۱۳ در هر دو بعد در گروه برخوردار و غنی دسته‌بندی شده‌اند. این مهم حاکی از آن است که با وجود نیاز مناطق دارای فقر اجتماعی و اقتصادی به رسیدگی و توجه بیشتر براساس سیاست‌های عدالت بر مبنای نیاز، این مناطق در سیاست‌های کلان شهری در زمینه توزیع خدمات و امکانات هم نادیده گرفته می‌شوند و کمتر به آنها توجه می‌شود؛ به بیان دیگر، حمایت و اولویت مدیریت شهری در اقدام و اجرای عدالت و توانمندسازی آنها به تعویق می‌افتد که این موضوع رهایی از فقر را سخت‌تر و دسترسی به فرصت‌ها را محدودتر می‌کند.

قیاس نتایج بالا با پژوهش‌های مشابه در اصفهان در سال‌های گذشته (حافظ‌فرقان، ۱۳۹۴) نشان از تغییرات اندک میزان فقر و برخورداری بین مناطق اصفهان بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ دارد؛ به گونه‌ای که فقر و محرومیت در مناطق شمال و حاشیه شمال شرق و غرب اصفهان همچنان باقی است و مناطق ۱، ۳، ۵ و ۶ که در سال ۱۳۹۰ برخوردار بوده‌اند، همچنان برخوردار مانده‌اند؛ در این بین، فقط منطقه ۱۳ شهر اصفهان است که از مناطق محروم در سال ۱۳۹۰ به جمع مناطق برخوردار در سال ۱۳۹۵ پیوسته است. این موضوع به‌ویژه به دلیل جذب سرمایه‌های مردمی و شهرداری در این منطقه بوده است.

همچنین معناداری روابط بین فقر اجتماعی و اقتصادی و محرومیت‌های کالبدی و کارکردی که مهم‌ترین نتیجه این پژوهش محسوب می‌شود، با رابطه نسبی بین فقر شهری و دسترسی به خدمات در پژوهش صورت‌پذیرفته در شهر قزوین (زبردست و رضانی، ۱۳۹۵) و رابطه متقابل بین شاخص‌های اقتصادی و کالبدی فقر در پژوهش انجام‌شده در شهر کرمانشاه (روستایی و همکاران، ۱۳۹۱) مشابهت دارد؛ این موضوع از حکمروایی ضعیف و غفلت و تبعیض در کلان‌شهرهای ایران خبر می‌دهد؛ به گونه‌ای که براساس چهارچوب مفهومی جمهوری و همکاران^۱ (۲۰۱۲)، کسانی که محرومیت را به دلیل موقعیتشان در چرخه زندگی تجربه می‌کنند و کسانی که به دلیل موقعیت اجتماعی خود در سطح محلی، منطقه‌ای یا ملی مورد تبعیض قرار گرفته‌اند، در فقر شدیدتری گرفتار می‌آیند و دیرتر از این چرخه معیوب رها می‌شوند.

با توجه به نبود توازن بین توزیع کاربری‌ها و خدمات در مناطق شهر اصفهان، ایجاد و ارتقای کاربری آموزشی در مناطق ۱۴، ۷، ۱۲ و ۸، کاربری تجاری در مناطق غیرمرکزی شهر مانند ۱۴، ۱۵، ۹ و ۴، پارک و فضای سبز محلی در مناطق ۱، ۹، ۵ و ۱۳ و کاربری ورزشی در مناطق ۱۰ و ۱۵ پیشنهاد می‌شود؛ ضمن اینکه با عنایت به اهمیت تراکم ساختمانی در برخورداری کالبدی کارکردی پیشنهاد می‌شود تراکم ساختمانی در مناطق ۲، ۹ و ۱۱ افزایش منطقی و مؤثر داشته باشد.

گفتنی است برای کنترل فقر شهری در زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی، ایجاد جریان عمومی و فراگیر در میان شهروندان از راه ترویج و اطلاع‌رسانی در این زمینه در سطوح مختلف ضروری است؛ به صورتی که شهروندان در هر

منطقه از شرایط شهر و محدوده زندگی خود آگاه باشند و از راه برنامه‌های فرهنگی، نشست‌ها و همایش‌های تخصصی، برگزاری دوره‌های آموزشی و تولید مستندات و منابع کاربردی در این زمینه، فاصله میان شهروندان و متخصصان و عوامل مدیریتی و حکمرانی کاهش یابد و مجموعه‌ای همگرا برای افزایش برخورداری و توانمندی مناطق شهری و شهروندان ایجاد شود.

همچنین پیشنهاد می‌شود با توجه به گسترش تبعیض و نابرابری به‌ویژه در کلان‌شهرهای ایران که امروزه به‌صورت دوقطبی (حاشیه‌ای - مرکزی یا شمالی - جنوبی) درآمده‌اند، پژوهش‌هایی مشابه در دیگر شهرها مانند تهران، کرج، شیراز، مشهد، تبریز و... انجام و موضوعات و سیاست‌های شهری در زمینه فقر و تبعیض جنسیتی، گروه‌های سنی، گروه‌های قومی، قبیله‌ای و مذهبی تفکیک‌پذیر، ارزیابی و پیگیری شود.

منابع

- پایگاه خبری اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، (۱۳۹۷). فقر و وضعیت آن در ایران و جهان، در دسترس از طریق <http://otaghiranonline.ir/news/17693>؛ دستیابی در تاریخ ۱۳۹۸/۰۱/۱۹.
- حافظ‌فرقان، ریحانه، (۱۳۹۴). تحلیل فضایی نابرابری‌های کالبدی فضایی در مناطق پانزده‌گانه شهر اصفهان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، استاد راهنما: نسترن، مهین، دانشگاه هنر اصفهان، دانشکده معماری و شهرسازی.
- خالوباقری، مهدیه، قریشی، محمدشایان، (۱۳۹۰). نابرابری اقتصادی و شکل‌گیری و رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرها با تأکید بر مورد ایران، اولین کنفرانس اقتصاد شهری ایران، دانشگاه فردوسی مشهد.
- خبرگزاری فارس، (۱۳۹۸). افزایش ۳,۱ درصدی شکاف طبقاتی در سال ۹۷/امسال هم روند افزایشی نابرابری ادامه دارد+ نمودار، در دسترس از طریق <http://fna.ir/da8fx2>؛ دستیابی در تاریخ ۱۳۹۸/۰۳/۱۷.
- روستایی، شهریور، احدنژاد، محسن، اصغری زمانی، اکبر، زنگنه، علی، (۱۳۹۱). الگوی تطبیقی گسترش فقر در شهر کرمانشاه در دوره ۱۳۷۵ - ۱۳۸۵، فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری منطقه‌ای، دوره ۳، شماره ۱۲، ۷۷ - ۱۰۱.
- زبردست، اسفندیار، رضایی، راضیه، (۱۳۹۵). سنجش فقر شهری و ارتباط آن با دسترسی به خدمات شهری در قزوین، نشریه هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی، دوره ۲، شماره ۲۱، ۴۵ - ۵۴.
- زنگانه، احمد، تلخایی، حمیدرضا، گازرانی، فریدون، یوسفی فشکی، محسن، (۱۳۹۴). گستره‌های فضایی فقر شهری اراک، نشریه تحلیل فضایی مخاطرات محیطی، سال ۲، شماره ۱، ۹۳ - ۱۰۷.
- طرح بازنگری طرح تفصیلی شهر اصفهان، (۱۳۹۳). مهندسین مشاور نقش جهان پارس، حوزه معاونت شهرسازی و معماری شهرداری اصفهان.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، (۱۳۹۸). سیاست حمایتی جایگزین ارز ترجیحی، در دسترس از طریق <https://rc.majlis.ir/fa/news/show/1141319>؛ دستیابی در تاریخ ۱۳۹۸/۰۳/۱۲.

موحد، علی، ولی نوری، سامان، حاتمی نژاد، حسین، زنگانه، احمد، کمانرودی کجوری، موسی، (۱۳۹۵). **تحلیل فضایی فقر شهری در کلان شهر تهران**. فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد و مدیریت شهری، دوره ۴، شماره ۱۵،

۱۹-۳۶.

- Ackermann, C., (2011). **Reducing Poverty. Master Thesis of Economic and Business Administration**, Copenhagen Business School, Supervisor: Søren Jeppesen.
- Asian Development Bank, (2014). **Urban Poverty In Asia**, www.adb.org.
- Baharoglu, D., Kessides, Ch., (2002). **Urban poverty**, A Sourcebook for Poverty Reduction Strategies, Chapter 16.
- Castañeda, A., Doan, D., Newhouse, D., Nguyen, M., Uematsu, H., Azevedo, J., (2018). **A New Profile of the Global Poor**, World Development, Elsevier, Vol 101 (C), Pp 250- 267.
- Chamhuri, N.H., Karim, H.A., Hamdan, H., (2012). **Conceptual framework of urban poverty reduction: A review of literature**, Procedia-Social and Behavioral Sciences, Vol 68, Pp 804- 814.
- Coudouel, A., Jesko, S.H., Quentin, T.W., (2002). **Poverty Measurement and Analysis**, Chapter 1, Annex A-Technical Notes, Core Techniques and Cross-Cutting Issues, Vol 1, Pp 405- 427.
- Curley, A.M., (2005). **Theories of Urban Poverty and Implications for Public Housing Policy**, The Journal of Sociology & Social Welfare, Vol 32: Iss. 2, Article 7.
- Haizzan, Y.M., Firdaus, R.R., Samsurijan, M.S., Latiff, A.R.A., Singh, P.S.J., Jaafar, M.H., Vadevelu, K., (2018). **Urban Poverty and Housing: Social Work Issues**, International journal of academic research in business and social sciences, 8 (9).
- Johnson, R.B., Christensen, L., (2014). **Educational Research: Quantitative, Qualitative and Mixed Approaches**, 4th Edition. SAGE Publications, Inc.
- Lucci, P., Bhatkal, T., Khan, A., (2018). **Are we underestimating urban poverty?**, World development, Vol 103, Pp 297- 310.
- Martine, G., (2008). **The New Global Frontier: Urbanization, Poverty and Environment in the 21st Century**, Earthscan.
- Muñoz-Mora, J.C., Tobón, S., d'Anjou, J.W., (2018). **The role of land property rights in the war on illicit crops: Evidence from Colombia**. World Development, Vol 103, Pp 268-283..
- Ravallion, M., Chen, S., Sangraula, P., (2007). **New evidence on the urbanization of global poverty**, Population and development review, Vol 33 (4), Pp 667- 701
- Sen, A., (1981). **Poverty and famines: an essay on entitlement and deprivation**, Clarendon Press, Oxford.
- UNDP, (2009). **Human Development Report 2009. Overcoming barriers: Human mobility and development**, New York, UNDP.
- Yang, L., (2018). **The relationship between poverty and inequality: Resource constraint mechanisms**, Research at LSE.
- Zandi, R., Zanganeh, M., Ebrahim, A., (2019). **Zoning and spatial analysis of poverty in urban areas (Case Study: Sabzevar City-Iran)**, Journal of Urban Management, Vol 8, Issue 3, Pp 342- 354.

